

УДК 81'373:81(420):81(477)

ТИПОЛОГІЯ НОМІНАЦІЙ КРИЗЬ ПРИЗМУ НАЙМЕНУВАНЬ ПОСУДУ В АНГЛІЙСЬКІЙ ТА УКРАЇНСЬКІЙ МОВАХ

Аладько Д. О.

Стаття присвячена типології моделей номінації посуду в англійській та українській мовах.

Ключові слова: номінація, типологія, вторинна номінація.

Статья посвящена типологии моделей номинации посуды в английском и украинском языках.

Ключевые слова: номинация, типология, вторичная номинация.

The article deals with the typology of kitchenware names in the English and Ukrainian languages.

Key words: nomination, typology, secondary nomination.

Аналіз номінативних процесів, мотиваційних моделей та розвитку вторинної номінації є важливою складовою сучасних мовознавчих студій. Теорія номінації дає можливість виявити глибинні механізми, які лежать в основі отримання предметами імен. Номінація в різних проявах перебувала в полі зору багатьох провідних лінгвістів (Н. Д. Арутюнова, Ю. Д. Апресян, В. Г. Гак, О. С. Кубрякова, В. М. Телія, М. Е. Рут та ін.).

Актуальність даної статті полягає в тому, що номінації артефактів потребують детального вивчення у зіставному аспекті з метою виявлення номінативних моделей, засобів семантичної і словотвірної деривації, образних та епідигматичних зв'язків, кореляції практичних та теоретичних досліджень..

Об'єктом статті обрано назви посуду в англійській та українській мовах. Метою статті є розгляд найменувань посуду з точки зору типології номінацій. У статті реалізуються такі **завдання**: окреслити основні напрямки класифікації номінацій у лінгвістиці, дослідити різні номінативні моделі на прикладі конкретної лексико-тематичної групи.

Питання типології (моделей, зразків, типів) номінацій найбільш детально розроблено В. Г. Гаком [2]. Відповідно до аспектів акту номінації (суб'єкта, об'єкта, номінанта, адресата), функції, зовнішньої форми, вчений пропонує "типологію типологій", яку ми спробуємо "пропустити" крізь найменувань посуду в зіставлюваних мовах.

Щодо *ієрархії номінацій*, основне розмежування проходить між *первинними* (прямими) та *вторинними* (похідними, опосередкованими) номінаціями. Первинна номінація можлива тоді, коли з'являється можливість за допомогою мовного елементу відтворити у свідомості той чи інший об'єкт. У предметних назвах домінує зовнішнє уявлення, візуальні ознаки стають змістовними ознаками. На нашу думку, первинна номінація в сенсі даної концепції, як творення нового імені (тобто нової лексичної одиниці) для позначення об'єкта, є результатом словотвірної деривації: *hunger* "чайник" [16, т. 3, с. 282], *варейка* "горщик" [6, с. 40]; а вторинна номінація, як використання наявної форми для позначення інших об'єктів, є результатом семантичної транспозиції: *сов* "глючик" [13, с. 38], *кабан* "глиняний горщик" [8, т. 1, с. 332].

За *функцією* розрізняються *мовні та мовленнєві номінації*. Мовні номінації є "віртуальними", вони використовуються як засіб для актуальних номінацій у мовленнєвих актах. Відмінність у даному випадку полягає у використанні різних кутів традиційного семантичного трикутника. Ми можемо говорити про сигніфікат як

загальне поняття, що виражене в слові, та денотат, який є конкретним об'єктом, на який вказує слово. Будь-який мовленнєвий акт, висловлювання потребує поєднання двох механізмів – синтаксичного та номінативного [5, с. 101].

Так, англійський сталий вираз *a cup of tea* [11] в мовленні може бути використаний у предикативній функції для характеристики як людини, так і речі чи абстрактного поняття з позитивної чи негативної точки зору: *She is a nice cup of tea* "Вона приємна особа"; *She is a hot cup of tea* "Вона некерована (з нею важко мати справу)"; *It is not my cup of tea* "Це не моя справа"; *It is a hot cup of tea* "Це ризикована справа"; *It is exactly my cup of tea* "Це якраз те, що мені подобається".

З огляду на об'єкт, вирізняють елементні та ситуативні номінації. Зрозуміло, що коли ми говоримо про назви предметів посуду, ми маємо на увазі елементні номінації, тобто такі, що позначають певний фрагмент дійсності, предмет чи об'єкт навколишнього світу. Елементна номінація може бути прямою чи опосередкованою, простою чи розчленованою, однослівною чи вираженою словосполученням: *cup, tall glass, чашка*.

Денотатом ситуативної номінації є ціла подія, ситуація, факт [5, с. 98]. Вона має зовнішню форму речення, висловлення, повідомлення. Природно, що, говорячи власне про найменування предметів посуду, ми не стикаємось з такими номінаціями. Ситуативні номінації розглядаються в третьому розділі, при аналізі зовнішнього виміру мотивації назв посуду. Такими ми вважаємо пареміологічні одиниці з компонентом посуду, які вказують на певний стан речей і т. п.: *The pot is calling the kettle black* [14, с. 513]; *Горнець котлові доганяє, а обоє смільні* [3, с. 149].

Зовнішня форма стає підставою для поділу на самостійні та несамостійні номінації. Несамостійні номінації – це такі, що виражені граматичними, інтонаційними засобами. При розгляді предметної лексики (посуду) ми можемо говорити лише про певне вираження граматичними засобами кількості (без точного визначення скільки?) в категорії множини: *cup – cups, glass – glasses, чашка – чашки, склянка – склянки*.

Самостійними номінаціями можуть бути повнозначне слово (на позначення елемента ситуації) – *cup, glass, чашка, склянка*; словосполучення (складений елемент) – *tall glass, мірна склянка*; просте речення (ситуація, подія) – *Full cup must be carried steadily* [1, с. 365], *Порожній посуд здаля дзвенить* [9, с. 61]; складне речення (відношення подій) – *The pitcher that goes often to the well comes home broken at last* [15, с. 333], *Порожня бочка гучить, а повна мовчить* [1, с. 302]. За способом позначення номінації розрізняються за зв'язаністю/відокремленістю, за внутрішньою формою (характером ознаки), за зв'язком зовнішньої структури та значення (ступенем мотивованості).

У розчленованих номінаціях посуду можуть бути виділені, наприклад, компоненти, які вказують на дію та предметність, тобто предмет, що виконує таку дію: *roaster* [11], *жарничка* [7, с. 33]. Прикладами нерозчленованих номінацій є *cup, глек*.

Неопосередковані номінації позначають предмет безпосередньо його назвою: *cup, чашка, опосередковані* позначають у мовленні предмет посуду за допомогою займенників чи дейктичних елементів: *it, one, він, вона* (Do you need a cup? No, I don't. I have one; Мені подобається цей келих, він гарний).

Внутрішня форма номінації визначається ознакою, що є диференційною, про що йшла мова вище. Узагальнюючі та індивідуалізуючі номінації розрізняються за обсягом поняття і виявляються саме при зіставленні мов: *pot* "горщик, казанок, кухоль, банка, кавник, чайник" [11]; *горщик* "pot, ripkin" [11].

Кваліфікативні номінації характеризують предмет посуду за його власною ознакою (форма, колір, матеріал, розмір і т. п.): *pewter* [12, с. 72], *чавун* [8, т. 2, с. 361]; релятивні – через зв'язки предмета із іншими об'єктами (просторові відношення, належність, функцію): *roaster, жарничка*.

За зв'язком структури номінації з позначуванням номінатом, розрізняють *мотивовані* та *немотивовані* номінації. Мотивованими є усі складені номінації, а також прості, що утворились шляхом звуконаслідування чи семантичної транспозиції, іншими словами такі, що мають прозору внутрішню форму: *roaster, hen and chickens* "кавник та кавові чашки" [16, т. 1, с. 581]; *жарничка, гусак* "пляшка з високою шийкою" [4, с. 105]. Немотивованими є такі, що втратили прозорість внутрішньої форми: *pot, дзбан*.

Номінації можуть різнитись за ознакою *суб'єкт – адресат*. Опозиція між *загальноживаною* та *соціально маркованою* лексикою у сфері найменувань посуду реалізується в зовнішньому вимірі, коли назви посуду використовуються, наприклад, для позначення людини. Такі лексико-семантичні варіанти часто мають знижену стилістичну функцію: *cracked as a broken pot* "розумово неповноцінна, божевільна людина" [15, с. 333]; *баняк варить* [10, с. 17].

З точки зору *професійної лексики* лексеми досліджуваної групи стають джерелом для позначення деталей, механізмів, тобто беруть активну участь у творенні терміносистеми в технічній галузі: *сир* "острішок ізолятора" [11]; *тарілка* "назва якої-небудь деталі, що має форму плескатого диска" [11].

Щодо відношення *номінатор – об'єкт*, то вони можуть бути *об'єктивними, раціонально-оцінними* та *емоційно-оцінними*. Об'єктивне ставлення номінатора до об'єкта реалізується в номінаціях, які мотивовані об'єктивною ознакою предмета посуду: *реwтер, чавун*. Основою найменування може бути не тільки конкретна ознака чи чітке уявлення, але й почуття, емоційний стан суб'єкта номінації. Раціонально-оцінні номінації характеризують (оцінюють) предмет посуду з точки зору його властивостей, наприклад, розміру: *miniature* [11], *половинчик* [1, с. 60]. Емоційно-оцінними номінаціями посуду ми вважаємо такі, у яких на перший план виходить емоційне ставлення, конотація: *красовуля* "велика чарка" [11], *челуруха* "велика чарка" [11].

Проведений аналіз дозволяє стверджувати, що найменування посуду в зіставлених мовах являють широкий спектр номінативних моделей та засобів номінації. Перспективою подальшого дослідження є вивчення предметної лексики з метою виявлення загальних принципів номінації в різних мовах.

Література

1. Баранцев К. Т. Англо-український фразеологічний словник / Костянтин Тимофійович Баранцев. – К. : Знання, 2005. – 1056 с.
2. Гак В. Г. К типологии лингвистических номинаций / В. Г. Гак // Языковая номинация. Общие вопросы. – М. : Наука, 1977. – С. 230–293.
3. Жайворонок В. В. Знаки української етнокультури : словник-довідник / Віталій Вікторович Жайворонок. – К. : Довіра, 2006. – 704 с.
4. Корзонюк М. М. Матеріали до словника західноволинських говірок / М. М. Корзонюк // Українська діалектна лексика : збірник наукових праць / ред. кол. : І. Г. Матвіяс, П. Ю. Гриценко, Н. П. Прилипка. – К. : Наукова думка, 1987. – С. 62–267.
5. Кубрякова Е. С. Номинативный аспект речевой деятельности / Елена Самойловна Кубрякова. – М. : Наука, 1986. – 158 с.
6. Лисенко П. С. Словник поліських говірок / Панас Силович Лисенко. – К. : Наукова думка, 1974. – 260 с.
7. Москаленко А. А. Словник діалектизмів українських говірок Одеської області / А. А. Москаленко. – Одеса : ОДПІ, 1958. – 78 с.
8. Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок : у 2 ч. / Михайло Йосипович Онишкевич. – К. : Наукова думка, 1984.
Ч. 1. – 1984. – 496 с.
Ч. 2. – 1984. – 516 с.
9. Прислів'я, прикмети та повір'я українського народу / уклад. Н. Кусайкіна. – Х. : ВД Школа, 2008. – 128 с.
10. Фразеологічний словник української мови : у 2 кн. / уклад. В. М. Білоноженко та ін. – К. : Наук. думка, 1993.
Кн. 1. – 1993. – 528 с.
Кн. 2. – 1993. – С. 529–980.
11. АBBYY Lingvo 12 [Електронний ресурс] : електронний словарь. – 4,7 Gb. – АBBYY Software, 2006. – 1 електрон. опт. диск (DVD-ROM) ; 12 см. – Систем. вимоги : Pentium ; 32 Mb Ram ; Windows 98, 2000, XP. – Назва з контейнера.
12. Dickinson W. A glossary of words and phrases pertaining to the dialect of Cumberland / W. Dickinson. – London : Trubner, 1878. – 135 p.
13. Parish W. D. A dictionary of the Kentish dialect / W. D. Parish. – Lewes : Farncombe, 1888. – 194 p.
14. Spears R. Dictionary of American idioms and phrasal verbs / R. Spears. – NY : McGraw Hill, 2005. – 1080 p.

15. Wilkinson P. R. A thesaurus of traditional English metaphors / P. R. Wilkinson. – London ; New York : Routledge, 1993. – 490 p.
16. Wright J. The English Dialect Dictionary : 6 vol. / J. Wright. – London : Published by Henry Frowde, 1898–1905.
 - Vol. 1. – 1898. – 864 p.
 - Vol. 3. – 1902. – 698 p.
 - Vol. 6. – 596 p. + Supplement. – 179 p.